

УДК 94 (477)

І. Б. Скакальська

**ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВОЛИНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.
В ПРОСВІТНИЦЬКІЙ СФЕРІ**

В статті автор на прикладі діяльності провідних просвітян прослідковує історію товариства в місті Кременець. Також розкрито роль "Просвіти" в розвитку освіти, культури на Волині.

Ключові слова: інтелігенція, просвітяни, Волинь, освіта, культура.

В статтє автор на примере деятельности ведущих «просвитель» прослеживает историю общества в городе Кременец. Также раскрыта роль "Просвитель" в развитии образования, культуры на Волини.

Ключевые слова: интеллигенция, «просвитель», Волинь, образование, культура.

In the article an author on the example of activity of leading prosvityan proslidkovue history of society in town Kremenez'. The role of "Education" is also exposed in development of education, culture, on Volhynia.

Key words: *intelligentsia, prosvityani, Volhynia, education, culture.*

Постановка проблеми. До сьогодні чи не найбільш актуальним і складним питанням залишається проблема національного відродження. Не останню роль в цих процесах повинна відігравати національна інтелігенція. У цьому контексті значно посилюється увага до історичного краєзнавства. На Волині в міжвоєнний період ХХ ст. особлива роль відводилась „Просвіті”, без діяльності якої був би неможливим національний та культурний поступ українців і яка виступала рушійною силою у боротьбі вітчизняної інтелігенції за українську мову, освіту. На наш погляд, саме “Просвіта” стала тим першим досвідом подальшої політичної, економічної боротьби українців Волині. Також діяльність просвітян засвідчує готовність волинян змагатися за свої національні і громадянські права, за побудову власної незалежної держави.

Актуальність поставленої проблеми посилюється необхідністю вивчення та узагальнення досвіду формування організаційно-ідейних засад та культурно-просвітньої діяльності товариства у міжвоєнний період ХХ ст., адже в наш час можна використовувати досвід праці “Просвіти” для піднесення національної свідомості населення.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі напрями діяльності просвітян висвітлені у наукових працях вчених та краєзнавців, зокрема, діяльність „Просвіти” на Волині знайшла свій вияв у праці Б. Савчука „Волинська „Просвіта”. У книзі досліджується історія товариства “Просвіта” на Волині від часу створення до сьогодення [6].

Важливі для дослідження аспекти містить стаття І. Зуляка „Переслідування польською владою просвітнього руху в міжвоєнний період”. У ній з’ясовано механізм переслідування польською владою просвітнього руху і визначено складне становище „Просвіти”, оскільки її діяльність суперечила польській політиці на „кресах” [5].

Свою оцінку багатогранної діяльності Кременецької „Просвіти” та її активних діячів подає Г. Чернихівський, відомий історик та краєзнавець Волині.

Метою наукової публікації є об’єктивне, комплексне висвітлення діяльності просвітянських інтелігентів міжвоєнного періоду ХХ ст. на Кременеччині. Завдання

дослідження полягають у тому, щоб по-перше, охарактеризувати основні напрямки роботи кременецьких просвітян; по-друге, визначити їх роль у майбутніх державотворчих процесах.

Виклад основного матеріалу. Розвиток української освіти, культури в міжвоєнний період ХХ ст. відбувався за складних умов, тому мав суперечливий характер. Завершений на початок 20-х рр. ХХ ст. новий поділ українських земель гальмував визрівання державницьких ідей і національної культури. Більше того, знівельований руйнівними наслідками громадянських протистоянь у суспільстві, культурно-освітній потенціал народу доводилось відновлювати, а іноді створювати заново, розв’язуючи найважливіші першочергові проблеми: ліквідація неписьменності, захист рідної мови, розвиток мережі культурних й освітніх закладів, підготовка кадрів української інтелігенції. Таким чином, нелегкою була просвітницька праця. Саме товариство “Просвіта” було основою культурно-просвітнього руху на Волині міжвоєнного періоду ХХ ст. Його національний характер зумовлювався відсутністю української державності й колоніальною політикою Другої Речі Посполитої.

Волинська інтелігенція, згуртована навколо “Просвіти”, намагалася не лише захищати соціальні, освітні, економічні та, зрештою, і політичні інтереси українського населення, а й послабити негативні наслідки колонізаційної та політичної політики польського уряду. Українська просвітянська еліта сприяла зміцненню патріотизму, збереженню та примноженню рядів національно свідомих громадян.

Невід’ємною складовою частиною українського просвітянського руху стала діяльність його організацій на теренах Волині. По всіх повітових містах організувалися філіали товариства “Просвіти”, які займалися організацією читалень та різних культурно-освітніх установ у своїх повітах [1, с.195]. Незважаючи на наявні суперечності щодо дати утворення Кременецької “Просвіти”, ми більш впевнено можемо назвати 1919 р. Саме тоді товариство “Просвіта” в Кременці набуло формальної чинності після реєстрації в Окружному суді. Його фундаторами стали В. Дорошенко, В. Кавун, подружжя Вітенків, Б. Козубський, С. Дяків, С. Жук.

Статут регламентував діяльність “Просвіти”. В цьому документі зазначалося, що метою Товариства є просвіта і піднесення культури та добробуту українського народу у всіх його верствах і напрямках життя [2, арк. 4]. У Кременецькій “Просвіті”, працювали відомі українські громадські діячі: С. Жук, М. Черкавський, Б. Козубський, Р. Бжеський та інші.

Бурхливі події початку 20-х ХХ ст. років знову активізують політичну діяльність. Так, Б. Козубський бере участь у заснуванні українських кооперативів, читалень, банку, входить до батьківського комітету української гімназії, де вчать його діти. Кілька кімнат нижнього поверху свого будинку віддає безкоштовно на “Просвіту”. Українська громада краю обирає його головою повітової управи товариства. Б. Козубський, а також його соратники В. Дорошенко, С. Бачинський, В. Гнажевський, С. Жук та багато інших, сприяли розвитку товариства. Організація лекцій, концертів, вистав, влаштування вечорів пам’яті Тараса Шевченка, Лесі Українки, інших видатних українських письменників та багато інших просвітянських заходів не обходилося без найактивнішої участі Б. Козубського [11, с.127].

Ще одним відомим просвітянином був М. Черкавський, який народився у с. Якимівця Кременецького повіту. Закінчив історико-філософський факультет Київського університету св. Володимира /1907/. Повернувшись у рідні краї, з головою поринув у політичну боротьбу. У 1917 р. був висунений депутатом до Українських Установчих зборів УНР, став членом Центральної Ради. Такою була громадська біографія активного просвітянина Кременецького товариства [11, с.156]. Саме він був одним із ініціаторів створення товариства “Просвіта” на терені Дубенщини та Кременеччини. Його підпис стоїть першим під найпершим статутом Дубенської “Просвіти” 1920 р.

На Волинь часто приїжджали представники „Просвіти” зі Львова. У 1923р. Кременецьке товариство отримало лист п. Підгаєцького на ім’я Голови Ради про приїзд до Кременця 24 серпня 1923 р. Голови Львівської „Просвіти” проф. М. Галушинського та доктора І. Крип’якевича. Саме С. Жукові доручили розробити програму зустрічі таких почесних гостей [9, с.62]. Справедливість вимагає сказати, що ніхто інший не вклав стільки праці, енергії та ініціативи, як С. Жук у розвиток товариства на Кременеччині.

Особливо у 20-х роках ХХ ст. перед „Просвітою” поставали важливі завдання. Була прийнята нова програма товариства, яка передбачала, зокрема, відновлення передвоєнних та створення нових філій і читалень, організацію

народних театрів, хорів, просвітніх гуртків, фахових шкіл, пропагування діяльності товариства серед різних верств населення. Колосальне значення у розвитку товариства відігравали читальні. Вони проводили роботу по піднесенню культурного рівня населення Волині. Завжди урочисто відкривались філії „Просвіт”, це підвищувало їх значущість й авторитет серед громадськості. У створенні та діяльності читалень систематично допомагали інструктори повітового товариства [10].

Сільські читальні звертались з певними проханнями до повітової ради товариства. Хоча ці прохання були мінімальними, проте читальні самотужки вирішити не мали змоги. Найчастіше просили дістати портрет Т. Шевченка чи вивіску над читальнею [4, арк.16]. Також, вище зазначений факт, свідчить про відсутність будь-якого фінансування з боку влади.

Для покращення власного фінансового становища та піднесення культурного рівня українського народу „Просвіта” організовувала різноманітні вечори та театральні вистави. Хоча дохід був незначним, проте подібні заходи відігравали чималу роль у формуванні патріотизму українців, сприяли збільшенню національної свідомості від комплексу меншовартості [3, арк. 25].

Сама назва „Просвіта” вказує на те, що головним завданням було і залишається „просвічувати”, тобто поширювати знання, літературу серед народних мас і таким чином розширювати їх кругозір [7, с. 30]. Попит на українські книги був значний. Це свідчило про результативність роботи просвітян, які зацікавлювали і спонукали українців до навчання. Книги розходились по книгарнях та бібліотеках [9, с.71].

„Просвіти” Волині прагнули використовувати і живе слово для агітаційно-пропагандистської роботи, яка сприяла пробудженню та піднесенню національної свідомості волинян. Саме С. Жукові Рада “Просвіти” доручила організувати щотижневі лекції на літературні, історичні, сільськогосподарські теми для громадськості, усвідомлюючи потребу пропаганди знань серед населення [3, арк. 53].

Товариство “Просвіта” намагалось впливати на виховання підростаючого покоління в національному дусі. Тому велика увага приділялась вихованню молоді. „Просвіта” всіма силами перешкоджала полонізації молодих людей. Зокрема, про це свідчить співпраця просвітян з українською гімназією. Наприклад, під час виборів до Сейму та Сенату гімназисти разом з просвітянами активно підтримували

кандидатів-українців. Представники гімназії входили до Ради товариства [9, с.74].

Піклуючись про молоде покоління, його духовність, виховання, С. Жук подає ініціативу про тіснішу співпрацю з молоддю. Відповідно у 1923р. при товаристві було утворено літературно-спортивний гурток для юнаків і дівчат [9, с.76]. Його програма передбачала виховання молодих людей на таких вічних цінностях, як віра, християнська мораль, пробудження потреби в самоосвіті та самовихованні.

Здобутки “Просвіти” могли бути набагато вагомішими, якби не перешкоди, репресії з боку польської адміністрації [8, с. 37].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як найбільша громадська українська організація, “Просвіта” мала значний вплив на народні маси, сприяла поширенню культури та освіти на Кременеччині. Українські інтелігенти розуміли, що, будучи осередком видавничо-культурного та освітнього розвитку, “Просвіта” виконувала державницьку роль в утвердженні відродження українського народу, була порятунком від духовного, політичного, економічного занепаду. І певні здобутки національного руху на Волині стали можливими значною мірою завдяки активній праці просвітян. Один із активних діячів товариства, С. Жук підкреслював, що “Просвіта” ставила на перший план політичне, національне виховання простого люду, тому що через навчання й освіту в майбутньому можна прийти до створення власної незалежної держави. Саме просвітянські діячі підтримували процес формування національної свідомості українців. Зрозуміло, що в часи іноземного панування це було нелегко робити. Тому українська просвітянська еліта зробила значний внесок у формування національної свідомості українців, пропагуючи й втілюючи у життя просвітню ідею.

Важливо підкреслити й те, що культурно-просвітня спадщина товариства “Просвіти” є перш за все національним надбанням, досвід і праця якого не втратили своєї актуальності і в наш час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верига В. Нариси з історії України (кін. XVIII поч. XX ст.) / Верига В. – Львів: Світ, 1996. – 580 с.
2. Державний архів Тернопільської області. – ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 2.
3. ДАТО. – Ф. 348. Товариство „Просвіта”. – Оп. 1. – Спр. 41.
4. ДАТО. – ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 461.
5. Зуляк І. Переслідування польською владою просвітнього руху в міжвоєнний період / Іван Зуляк // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. Алексієвця. – Тернопіль, 2003. – Вип. 1. – С.133 - 141.
6. Савчук Б. Волинська „Просвіта” / Савчук Б. – Рівне: „Ліста”, 1996. – 154с.
7. Самчук У. На білому коні / Самчук У. // Дзвін. – 1993. – №2 – 3.
8. Скакальська І. Роль „Просвіти” у поширенні культури та освіти на Кременеччині у міжвоєнний період (1919 – 1939) / Скакальська І. // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. Алексієвця. – Тернопіль, 2002. – Вип. 5. – с.35 – 38.
9. Скакальська І. Б. Громадсько-політична діяльність Семена Жука / Скакальська І. Б. – Кременець: ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2006. – 160с.
10. Спогади Лавриченка Я. вихідця із с. Попівці Кременецького району, жителя Парагваю. Записані Г. Черняхівським в 1990 році.
11. Черняхівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності / Черняхівський Г. – Кременець: Папірус, 1999. – 320с.